

УДК 94:327(73:47+57):341.31(410+520:571.6)"1918"
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/2.16>

Зацепіло В.Є.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОЗИЦІЯ АДМІНІСТРАЦІЇ В. ВІЛЬСОНА ЩОДО ІНТЕРВЕНЦІЇ ДЕРЖАВ АНТАНТИ В РОСІЮ (БЕРЕЗЕНЬ – КВІТЕНЬ 1918 РР.)

У статті висвітлюється позиція адміністрації В. Вільсона щодо інтервенції держав Антанти в Росію від 3 березня 1918 р., коли радянська Росія уклала Брест-Литовський мирний договір, до 5 квітня 1918 р., коли почалася британсько-японська інтервенція на Далекому Сході Росії.

Автор аналізує неофіційні перемовини між більшовицьким урядом та представниками США і держав Антанти щодо інтервенції за «запрошенням» радянської Росії. Після укладення Брест-Литовського мирного договору, радянський уряд був зацікавлений у співпраці зі США та державами Антанти у розбудові більшовицької армії. Присутність військових підрозділів держав Антанти в Мурманську була де-факто схвалена більшовиками. Розміщення японських військ в Сибіру стало предметом обговорення між США і союзниками, а також із радянським урядом. Президент В. Вільсон неоднозначно ставився до можливості інтервенції Японії в Росію.

Сполучені Штати та їхні союзники мали сумніви стосовно намірів радянського уряду використати допомогу, про яку він запитував. У Держдепартаменті та в дипломатичному корпусі США в Росії остерігалися поширення німецького впливу за підтримки більшовиків та радянської експансії. Підозри США і держав Антанти щодо пронімецької налаштованості більшовиків підтримувалися повідомленнями про залучення більшовиками військовополонених Центральних держав до бойових дій в ході громадянської війни в Росії. Представники США також негативно сприйняли вивезення військових запасів зі складів в Архангельську і Владивостоку вглиб Росії.

Адміністрація В. Вільсона не підтримувала початок британсько-японської інтервенції в російському Далекому Сході в квітні 1918 р., проте не висловила протест проти цього. Сполучені Штати прагнули діяти узгоджено зі своїми союзниками, про що свідчило рішення президента В. Вільсона стосовно необхідності присутності американських військово-морських сил у Мурманську.

Ключові слова: США, радянська Росія, адміністрація В. Вільсона, інтервенція, Антанта, Перша світова війна.

Постановка проблеми. Згідно «Чотирнадцяти пунктів» В. Вільсона від 8 січня 1918 р. США підтримували прагнення Росії на самовизначення, за умови існування уряду, обраного самим народом. Проте Сполучені Штати відмовилися визнати більшовицький уряд, що зумовлювалося недемократичним характером радянської влади, курсом Раднаркому на укладення сепаратного миру із Центральними державами та світову революцію. Американський уряд також розглядав можливість підтримки антибільшовицьких рухів, які продовжили б боротьбу на Східному фронті Першої світової війни. Водночас протягом січня–лютого 1918 р. США не схвалювали плани інтервенції держав Антанти в Росію та відмовлялися брати в ній участь.

Для адміністрації В. Вільсона було притаманне амбівалентне та неоднозначне ставлення до радянської Росії. В зв'язку з цим, позиція Сполучених

Штатів напередодні та на початку інтервенції держав Антанти в Росію потребує ретельного дослідження. У цій статті використовується визначення терміну «інтервенція» як дії країни чи групи країн, які проводять військову діяльність в іншій країні, щоб вплинути на становище там [8].

Аналіз досліджень і публікацій. У історіографії найбільш докладно досліджувана проблематика представлена у працях «Радянсько-американські відносини, 1917–1920» Дж. Кеннана [9], «Американська експедиція до Сибіру, 1918–1920 рр.» Б. М. Унтербергер [22], «Крах американської політики в Росії та Сибіру, 1918» В. Фіца [6]. Окремі аспекти інтервенції в Росію американських союзників з Антанти розкрито в наукових дослідженнях Р. Уллмана [21], Дж. Морлі [11], Д. Макфаддена [10], Д. Девіса і Ю. Трені [4], І. Моффата [12], П. Данскомба [5], у публікаціях сучасних українських

істориків Н. Городньої [1] та В. Фісанова [2]. Проте в історіографії залишається недостатньо висвітленою позиція адміністрації В. Вільсона щодо інтервенції держав Антанти в Росію на її початку, а також можливої участі США в інтервенції.

Джерельну базу дослідження складають офіційні документи, дипломатичне листування і джерела особистого походження. Серед них – три томи дипломатичного листування «1918 рік. Росія» [13; 14; 15] і документи держсекретаря Р. Лансінга [16], опубліковані в офіційному виданні «Зовнішні відносини Сполучених Штатів» (FRUS), та багатотомна збірка «Папери президента Вудро Вільсона» [17; 18]. Важливою для дослідження є збірка «Російсько-американські відносини, березень 1917–березень 1920» [18], що містить кореспонденцію між очільником американського Червоного Хреста у Росії Р. Робінсом та послом США Д. Френсісом. Серед джерел особистого походження використовуються мемуари помічника французького військового аташе Ж. Садуля [20] та британського міністра у справах озброєнь В. Черчилля [3].

Постановка завдання є висвітлення позиції адміністрації В. Вільсона щодо інтервенції держав Антанти в Росію від 3 березня 1918 р., коли радянська Росія підписала Брест-Литовський мирний договір і вийшла з Першої світової війни, до 5 квітня 1918 р., коли почалася британсько-японська інтервенція на Далекому Сході Росії.

Виклад основного матеріалу. Після початку Першої світової війни Велика Британія, Франція, Японія та США у значних обсягах постачали Росії військово-спорядження. Зокрема, до Архангельська й Мурманська надійшло від союзників понад 600 тис. т військових матеріалів, таке ж становище склалося і у Владивостоці [3, р. 88]. Уряди Російської імперії та Російської республіки оплачували поставки за рахунок угод про позики, які більшовицький уряд Росії відмовився визнавати. Проте перед США і союзниками постала загроза захоплення військових запасів Німеччиною внаслідок розвалу Східного фронту чи передачі більшовиками військових матеріалів до Центральних держав. Перебіг мирних переговорів між більшовицькою Росією і Німеччиною та її союзниками взимку 1917 р. призвів до виникнення такого занепокоєння держав Антанти ще до підписання Брест-Литовського миру.

Через відмову Радянської Росії підписати мирний договір з Центральними державами, Німеччина оголосила 17 лютого 1918 р. про припинення перемир'я і початок наступу німецьких військ, які

стрімко просуваються [3, р. 84]. У зв'язку із загрозою продовження німецького наступу, Мурманська рада спрямувала 1 березня 1918 р. до Раднаркому запит стосовно можливості співпраці з представниками союзних місій, які перебували у Мурманську. 2 березня нарком закордонних справ Л. Троцький відповів на цей запит, що Мурманська рада має прийняти будь-яку допомогу від союзників для протидії німцям [9, р. 45–46].

Відповідно до телеграми Л. Троцького, завідувач справами мурманської Народної колегії Г. Веселаго вступив у перемовини із військовими представниками Великої Британії й Франції – контрадміралом Т. Кемпом і капітаном А. Шарпант'є. Народна колегія була створена ще 16 лютого 1918 р. із представників Мурманської ради, Совжелдору (Ради депутатів Мурманської залізниці) і Центромуру (Центрального комітету Мурманського укріпрайону) й перебрала на себе керівництво місцевими військами у зв'язку із вбивством російського адмірала К. Кетлінського [9, р. 35].

Угода між Г. Веселаго, Т. Кемпом і А. Шарпант'є передбачала утворення Військового комітету з трьох осіб, якому передавалося командування обороною Мурманська та Мурманської залізниці. Комітет складався з російського, британського і французького офіцерів, а також трьох спостерігачів від організацій Народної колегії [21, р. 116–118]. Вищою владою в Мурманській області вважалась Мурманська рада, виконкому якої підпорядковувалась Військовий комітет. Британський і французький представники не мали втручатися у внутрішні справи цієї області [18, р. 140–141], проте відповідали за продовження постачання союзниками всіх видів допомоги, зокрема продовольчої та військової [9, р. 49].

3 березня 1918 р. Брест-Литовський мир було підписано, після чого він мав бути ратифікований. До моменту ратифікації залишалася можливість продовження участі Росії у війні, що викликало інтерес у держав Антанти. За посередництва помічника французького військового аташе Ж. Садуля, 5 березня 1918 р. Л. Троцький передав запит послу США Д. Френсісу про матеріальну і моральну допомогу союзників радянському уряду у випадку невдалої ратифікації Брест-Литовського миру. У відповідь Д. Френсіс спрямував до Л. Троцького військового аташе Дж. Ругла та його помічника Е. Рігза. Вони мали запевнити наркома, що у разі продовження спротиву Центральним державам з боку Росії, Д. Френсіс радитиме Держдепартаменту співпрацювати з радянським урядом [13, р. 392].

Того ж дня Л. Троцький також передав через очільника Американського Червоного Хреста у Росії Р. Робінса письмовий запит стосовно дій союзників у випадку, якщо Брест-Литовський мир не буде ратифіковано або Німеччина чи Радянська Росія його розірвуть. Основними питаннями у разі такого розвитку подій були наступні: 1) чи забезпечений радянський уряд підтримкою Великої Британії, Франції та США; 2) яка підтримка може бути надана у короткі строки і на яких умовах, маючи на увазі військове забезпечення, транспортні засоби та інше; 3) в чому особливо може полягати допомога від США. Також наркома закордонних справ цікавило, які заходи союзники, зокрема США, приймуть для запобігання вторгненню Японії на Далекий Схід та підтримки функціонування Транссибірської магістралі. Крім того, Л. Троцький ставив питання щодо можливості залучення британської допомоги через Мурманськ й підтвердження відсутності негативних намірів британців стосовно Росії [13, р. 398].

Проте, телеграму із письмовим запитом Л. Троцького Держдепартамент отримав від Д. Френсіса лише 15 березня 1918 р., коли до Росії було спрямоване послання президента В. Вільсона до IV Всеросійського з'їзду Рад.

Відповідно до розпорядження від 5 березня 1918 р. американського посла Д. Френсіса, 8 березня військовий аташе Дж. Руглз та його помічник Е. Рігз зустрілися з Л. Троцьким [9, р. 112]. Під час зустрічі нарком закордонних справ повідомив про плани організації нової армії, чисельністю не менше 1 млн. вояків із «залізною дисципліною». Він заявив, що до Радянської Росії могли б бути запрошені групи офіцерів союзних армій для реорганізації збройних сил, а також американські залізничники. Залучення союзних офіцерів мало стимулювати повернення російських офіцерів до служби. Л. Троцький остерігався встановлення контролю Японії над Сибіром та Транссибірською магістраллю, адже нова армія могла формуватися і на схід від Уралу [18, р. 140–141].

Проте в той час, коли Л. Троцький намагався заручитися підтримкою Сполучених Штатів, зазнала змін американська позиція у питанні японської інтервенції в Росію. У меморандумі США до союзних держав від 5 березня 1918 р. були викладені причини, які викликали потребу інтервенції. Серед них вказувалися анархія у Сибіру і значна загроза німецького вторгнення. Уряд Сполучених Штатів, поряд з урядами держав Антанти, довіряв виконання інтервенції Японії, проте доцільність цього ставилася під сумнів. Японія мала надати

гарантії, що вона здійснюватиме дії як союзник Росії і в російських інтересах, спрямовані проти Німеччини, і виконає рішення повоєнної мирної конференції [17, р. 545].

7 березня 1918 р. японський уповноважений Т. Танака звернувся у Держдепартамент з повідомленням через укладення Брест-Литовського миру. В ньому розглядалося три варіанти дій стосовно Росії: 1) ставлення до неї як до ворога; 2) як до нейтральної держави; 3) невизнання Брест-Литовського миру, оскільки його підписав самопроголошений екстремістський уряд більшовиків, невизнаний союзниками [17, р. 584–585].

Президент В. Вільсон надав японському представнику відповідь 10 березня. В ній вказувалося, що несправедливо розглядати Росію як ворога чи нейтральну країну, проте як союзника. Однак не існувало жодного російського уряду, з яким можна було вести справи. На думку американського президента, «так званий радянський уряд» навіть де-факто не міг бути визнаний, тому Сполучені Штати не визнали Брест-Литовського миру [17, р. 594–595].

Для ратифікації Брест-Литовського мирного договору 14 березня 1918 р. мав відкритися IV Всеросійському з'їзду Рад. Президент В. Вільсон та його радник Е. Хауз вирішили надіслати лист російському народові з метою підтвердження дружнього ставлення до Росії та намірів допомоги в її демократичному розвитку. Лист в дусі п. VI «Чотирнадцяти пунктів» був відправлений у Москву 11 березня і адресувався не з'їзду безпосередньо, а через З'їзд Рад, щоб уникнути його трактування як визнання радянської влади [17, р. 597–598].

Події в Росії у листі йменувалися «боротьбою за свободу» замість «революції», взагалі не згадувалося про мир з Німеччиною. Уряд Сполучених Штатів прагнув надати пряму і ефективну допомогу народу Росії, проте в умовах, які існували, не міг цього зробити. Але він волів скористатися для цього будь-якою можливістю, «яка принесе Росії повний суверенітет і незалежність у власних справах та повне відновлення її великої ролі в житті Європи й сучасного світу» [13, р. 395–396].

Лист В. Вільсона був оголошений на IV Всеросійському з'їзді Рад 15 березня. Голова з'їзду Рад Я. Свердлов надав відповідь від імені Російської Соціалістичної республіки, у якій висловлювалася подяка «американському народові, і в першу чергу всім трудящим та експлуатованим класам Північно-Американських Сполучених Штатів з приводу висловлення Президентом Вільсоном

свого співчуття російському народові». Водночас, у відповіді відзначалося, що Росія стала нейтральною країною, тому висловлює співчуття народам, що «гинуть та страждають через жахи імперіалістичної війни». Наголошувалося на впевненості, що невдовзі «трудящі маси всіх буржуазних країн скинуть ярмо капіталу та встановлять соціалістичний устрій суспільства» [13, р. 399–400]. Наступного дня, 16 березня, після промови В. Леніна, на 3'їзді рад було ратифіковано Брест-Литовську мирну угоду.

На Півночі Росії становище продовжувало загострюватися, про що йшлося в меморандумі британського посольства, надісланому в Держдепартамент 4 березня 1918 р. Фінські білі війська, за меморандумом підбурювані Німеччиною, мали намір перерізати залізницю Петроград–Мурманськ, а у більшовицькому гарнізоні Мурманська були присутні антисоюзницькі настрої. Крім того, у Мурманську перебували біженці з Петрограда та репатрійовані російські вояки. Зважаючи на це, контр-адмірал Т. Кемп вважав необхідною окупацію Мурманська і ним було запрошено підкріплення. Британці просили Сполучені Штати надіслати американські війська, адже «ситуація стрімко розвивалася» [14, р. 469].

Висадка британських морських піхотинців в кількості 130 вояків у Мурманську відбулася 6 березня 1918 р. з крейсера «Глорія» [21, р. 118]. 19 березня з французького крейсера «Адмірал Обе» до британців приєднались 200 французьких бійців. Помічник американського військового аташе в Росії Х. Мартін також підтверджував загрозу від фінських білих військ, інструктованих німецькими офіцерами [14, р. 471]. За повідомленням Х. Мартіна від 7 березня, Мурманська рада висловила жаль через відсутність представника США, який міг би приєднатись до угоди щодо допомоги поряд з представниками Великої Британії та Франції. Будь-яка американська допомога віталася Радою, а американські підрозділи були б прийняті на тих самих умовах як британські і французькі [18, р. 141; 9, р. 50–51].

Британський міністр закордонних справ А. Бальфур 12 березня обґрунтував союзницьку присутність у Мурманську вірогідністю подальших вимог Німеччини евакуювати підрозділи союзників. Крім того, за А. Бальфуром, німці могли зайняти порт з метою використання як бази підводних човнів, здійснення власних планів щодо Шпіцбергену, припинення торгівлі Росії із союзниками та захоплення російських кораблів. Через британського посла у США лорда Рідінга,

А. Бальфур просив переконати американський уряд наслідувати прикладу Франції [14, р. 471].

На Далекому Сході увагу союзників привертала присутність військовополонених Центральних держав. Так, американський повірений у справах американського посольства в Китаї В. Спенсер 3 березня інформував Держдепартамент, що з'явилися чутки стосовно озброєння німецьких військовополонених в Іркутську, які він перевіряв [14, р. 63–64]. Варто відзначити, що повідомлення про звільнення полонених Центральних держав надійшло ще 15 лютого від консула у Владивостоці Дж. К. Колдуела [14, р. 47–48]. 6 березня В. Спенсер повідомляв про 2 тис. озброєних німецьких полонених в Іркутську на чолі з їхніми власними офіцерами, відсоток яких серед військовополонених був високий. На відміну від німців, активність австрійців та турків не була значною. Повірений також уточнював загальну кількість утримуваних в концентраційних таборах військовополонених у Приамур'ї, Забайкаллі та Західному Сибіру. 16 березня В. Спенсер передавав дані про 1200 неозброєних полонених під слабким наглядом в Нікольську біля Владивостока (зараз – Уссурійськ), з якими більшовики браталися та планували озброїти [14, р. 69–70, 80].

Водночас загострювалось протистояння радянської влади із місцевими антибільшовицькими силами. 9 березня 1918 р. більшовикам не вдалося захопити Благовіщенськ, який контролювали місцева міліція та амурські козаки. Більшовицькі спроби взяти під контроль Хабаровськ також не увінчалися успіхом, при чому протистояла їм також японська добровольча міліція. Повіреним у справах В. Спенсер повідомлялося про 15 тис. австрійсько-німецьких військовополонених, які були ізольовані поблизу Хабаровська через контроль Амурського земства над Благовіщенськом. У зв'язку з цим, Амурське провінційне земство та козацький отаман Г. Семенов закликали союзників до втручання [14, р. 77–78, 80–81].

Невдовзі, 15–16 березня 1918 р. Вища військова рада Антанти загалом підтримала здійснення японської інтервенції на Далекому Сході до Росії. На засіданні були присутні прем'єр-міністр Великої Британії Д. Ллойд Джордж, Франції – Ж. Клемансо, Італії – В. Орландо та міністри закордонних справ цих країн. Міністр закордонних справ Великої Британії А. Бальфур зазначав, що за повідомленнями британського представника у Росії Б. Локхарта, Л. Троцький негативно ставився до можливості японської інтервенції. Більшовицький нарком закордонних справ попереджав

Б. Локхарта, що більшовики готові протистояти як Німеччині на заході, так і Японії на сході, тому інтервенція може принести більше незручностей, аніж переваг. У зв'язку з цим, А. Бальфур вважав за необхідне дочекатися рішення IV З'їзду Рад, проте французький міністр С. Пішон радив не гаяти час [18, р. 59–60].

Ж. Клемансо заявляв, що президент США В. Вільсон проводить незвичайну політику, адже хоче «битися пліч-о-пліч з нами, але не бажає бути нашим політичним союзником». Тому на засіданні було прийнято рішення спрямувати до В. Вільсона телеграму від А. Бальфура, в якій би обґрунтовувалася необхідність японської інтервенції. Британський прем'єр-міністр Д. Ллойд Джордж відзначав, що затримка інтервенції неминуча, адже Японія ще проводить приготування. Він зберігав надію, що запит на японську інтервенцію може прийти від самої Росії. Водночас, на думку Д. Ллойд Джорджа, союзники не мали ставитися до Японії як до нижчої та показати впевненість у ній, адже пізніше це зробить меншою вірогідність вимог територіальних компенсацій, якщо «її гідність не буде ображена» [18, р. 61].

У телеграмі А. Бальфура до президента В. Вільсона викладалися аргументи за здійснення японської інтервенції до Сибіру. Зазначалося, що Німеччина бажає, щоб Росія стала на службу до неї, «постачаючи їжу та сировину Центральним державам». Тому засідання Вищої військової ради Антанти вважало неминучим виходом зі становища союзна інтервенція. На думку британського міністра закордонних справ, якщо «Росія не могла допомогти собі сама, то їй допомогти мають її друзі», зокрема двома шляхами: через російські порти на Півночі та східні межі Сибіру. Японія, зважаючи на можливості людської сили та тоннажу суден, могла досягти більшого через Сибір, ніж Велика Британія, Франція, Італія та США через Мурманськ та Архангельськ [18, р. 61–63].

Незважаючи на ратифікацію Брест-Литовського миру, нарком з військових справ Л. Троцький та Г. Чичерін 18 березня обговорювали із Р. Робінсом запрошення до п'яти американських офіцерів. Їхньою метою мало бути інспектування, організація та екіпірування Червоної армії, із залученням фахівців-залізничників і залізничного обладнання. На рахунок останнього запиту військовий аташе Дж. Руглз і Е. Рігз нагадували американському послу Дж. Френсісу про залізничну місію Дж. Стівенса, яка перебувала на той час у Японії та Харбіні [19, р. 104]. Надсилання французьких офіцерів для організації більшовицьких військ,

поряд із американськими інструкторами та залізничниками, також підіймалося Л. Троцьким із членами французької військової місії. Зокрема, 19 березня у розмові із пробільшовицьки налаштованим Ж. Садулем, який вважав доцільним участь французьких інструкторів при забезпеченні транспорту та постачання Сполученими Штатами [20, р. 272–273].

19 березня до Держдепартаменту надійшла відповідь Японії на американський меморандум від 5 березня. Міністерство закордонних справ Японії вказувало, що пропозиція від урядів союзників стосовно втручання до Сибіру виникла не через бажання японського уряду. Проте Японія серйозно занепокоєна хаосом у Сибіру та небезпекою німецької агресії. Ворожа діяльність в Сибіру, на думку японців, могла розвинутися до такої міри, що поставить під питання національну безпеку та життєво важливі інтереси Японії, внаслідок чого японці можуть вдатися до заходів самозахисту.

Відповідно до цього, Японія готова була розглянути будь-який план дій, з яким до них звернуться союзники. Однак утрималась би від дій щодо яких «не досягнуто взаєморозуміння між Сполученими Штатами та іншими великими державами Антанти». Японія запевняла, що будь-які заходи, які могли б бути вжиті стосовно російських територій, вільні від агресивних намірів, а японці є «непохитні у глибокому співчутті до російського народу» [14, р. 81–82].

Посол США Д. Френсіс, який тоді перебував з іншими послами союзників у Вологді, 21 березня інформував Держдепартамент, що Л. Троцький заперечував озброєння більшовиками військовополонених. Водночас до Іркутська з метою перевірки інформації були відправлені член американської місії Червоного Хреста капітан В. Б. Вебстер та офіцер британської місії в Росії капітан В. Хікс [14, р. 83–84]. Результати цієї поїздки до Іркутська, куди місія прибула 29 березня, засвідчили, що інформація про активність військовополонених була перебільшеною [19, р. 180–181]. Тільки 1200 військовополонених були озброєні й присягнули на вірність Російській Соціалістичній Республіці. Однак посол Д. Френсіс робив висновок, що радянський уряд планував використати ці загони для спротиву японській інтервенції й лише зміна становища вплинула на більшовицькі плани [13, р. 95–96].

У телеграмі Д. Френсіса від 22 березня Держдепартамент був повідомлений про відсутність впевненості американського військового аташе Дж. Руглза в прагненні більшовиків реформувати

армію для продовження боротьби з німцями. Консул у Москві М. Саммерс висловлював думку, що уряд більшовиків не є представницьким і зусилля зі створення нової армії будуть марними. Однак, Д. Френсіс відзначав, що радянський уряд формально контролює територію країни від Мурманська до Тихого океану без видимої опозиції.

На відміну від Р. Робінса, Д. Френсіс вважав, що дії радянського уряду не співпадають із цими намірами. Посол звертав увагу, що у промовах більшовицьких лідерів Леніна й Л. Троцького американський уряд йменується імперіалістичним й стверджується, що організація нової армії має на меті допомогу «всесвітній соціалістичній революції» та скинення всіх існуючих урядів. Д. Френсіс цитував голову Петроградської ради Г. Зинов'єва, який заявляв на З'їзді рад, що відповідь на послання В. Вільсона була «ляпасом» від більшовиків, адже незважаючи на важке становище, вони «завжди казатимуть правду робітничому класу». Крім того, за переданими словами Г. Зинов'єва, послання президента США було ходом у політичній грі, щоб «Німеччині все не розікрала і нічого не залишила» та через роздратування агресивною політикою Японії [13, р. 485–486].

Держсекретар Р. Лансінг відповів на повідомлення Д. Френсіса від 15 березня стосовно запиту радянського уряду про військову допомогу лише 23 березня. Він зазначав, що Держдепартамент схвалював дії американських представників, однак на той момент не бажав змінювати попередні вказівки щодо визнання радянської влади. Сполучені Штати не могли надати безпосередню допомогу народові Росії, проте зберігали ставлення до Росії, висловлене у попередніх повідомленнях. У зв'язку зі швидко змінюваними умовами, Держдепартамент покладався на думки та судження посла Д. Френсіса відповідно до загальних інструкцій. Також Р. Лансінг запитував посла, чи не є запити більшовицьких лідерів стосовно надання військової допомоги сприянням військовим зусиллям німців на Західному фронті, шляхом відволікання зусиль Антанти [13, р. 486–487].

Президент В. Вільсон не знаходив у цей період аргументи прихильників японської інтервенції задовільними і достатніми для зміни позиції США. Він запитував 22 березня держсекретаря Р. Лансінга, як впливатиме та наскільки ефективною буде інтервенція за її здійснення [16, р. 357]. Спираючись на звіти американських представників на Далекому Сході, держсекретар 24 березня повідомляв президента, що за неперевіреними даними, військовополонені Центральних держав

організуються під командуванням німецьких офіцерів в Іркутську. Р. Лансінг припускав правдивість цієї інформації. Він вважав, що поширення німецької присутності у Східному Сибіру змінило становище, порівняно із хаотичним протистоянням російських угруповань. Японія, на думку держсекретаря, буде діяти незалежно від погодження Сполученими Штатами і не зможе утриматись від дій, які б попередили «розширення німецької могутності». Доцільним Р. Лансінг вважав відправлення експедиційного корпусу союзних держав, за основної участі Японії, метою якого було б відновлення російської влади в регіоні та вигнання «німців» [16, р. 357–358].

Водночас, 26 березня посол у Росії Д. Френсіс наводив більш зважену оцінку ситуації. Він повідомляв про переговори більшовицького уряду щодо залучення союзницьких офіцерів до Червоної армії не тільки з військовою місією США, але й Італії. Проте, Д. Френсіс вважав, що ця армія лише номінально призначалася для оборони, проте реальними її цілями є просування соціалізму в усьому світі та скинення всіх існуючих урядів. Конфіденційно від Р. Робінса та Е. Рігза, посол припускав, що організована російська армія може бути виведена з-під більшовицького контролю і використана проти Німеччини або навіть більшовиків, якщо вони стануть союзниками німців. Однак дії керівників Радянської Росії не могли бути більш сприятливими для Німеччини, незалежно від того, чи задумувалось це завчасно [13, р. 485–486].

Британський представник у Росії Б. Локхарт 27 березня провів перемовини із наркомом із військових справ Л. Троцьким стосовно надсилання союзницьких військ через Сибір до Росії. Л. Троцький підтверджував зауваження в. о. наркома закордонних справ Г. Чичеріна, що Росія вітала б допомогу союзників, так як зараз бореться не на життя, а на смерть. Тому соціалістичним силам необхідно співпрацювати у боротьбі навіть із «імперіалістами». За словами Л. Троцького, здійснення допомоги можливе за надання низки гарантій, а серед інших союзницьких сил можуть бути використані японські. Він інформував, що Ленін підтримує встановлення суворої дисципліни та введення смертного покарання в армії. Також надавалися запевняння, що ставлення більшовиків до союзників повністю змінилося, зокрема щодо необхідності боротьби. Однак Л. Троцький вказував, що союзні інтереси в Росії сильно упереджені через контрреволюцію на той момент. У зв'язку з цими заявами, Б. Локхарт зазначав, що союзники можуть

дійти до угоди із більшовиками щодо допомоги, проте діяти треба з обережністю [18, р. 245–246].

Посол Великої Британії у США лорд Рідінг у телеграмі 29 березня, отриманої Держдепартаментом 2 квітня, заявляв, що японські підрозділи, які висадяться у Сибіру, можуть зупинити перекидання німецьких військ на Західний фронт. Також, на думку британського Генштабу, японська армія зможе стати ядром, навколо якого об'єднуюватимуться сили в Росії, які проти домінування Німеччини в їхній країні. Передбачалося, що 8–10 японських дивізій за матеріальної підтримки Сполучених Штатів зможуть досягти Томська. Японці мали запобігти озброєнню та організації ворожих військовополонених у Сибіру та руйнуванню ними мостів й залізничних шляхів. Вважалося за необхідне, щоб експедиція прийняла міжнародний характер [18, р. 243–244].

В подальшому, лорд Рідінг інформував Держдепартамент 1 квітня, що отаман Г. Семенов отримав озброєння від японців. Водночас, повідомлялося, що більшовицькі сили з військовополонених в Іркутську передали через Амурську залізницю військові запаси з Владивостока, який контролювала радянська влада. Більшовики також успішно захопили озброєння зі складів у Красноярську [18, р. 244–245]. 31 березня з повідомлення консула в Харбіні Д. Дженкінса випливало, що до Червоної гвардії у боротьбі проти 10 тис. козаків отамана Г. Семенова приєдналось бл. 8 тис. австрійських полонених. До Омська також направлялася велика кількість озброєних колишніх військовополонених [13, р. 489].

Президент В. Вільсон повідомляв 4 квітня держсекретаря Р. Лансінга, що жоден з отриманих ним меморандумів про необхідність японського втручання в Сибіру не був переконливим для нього. Він сподівався, що держсекретар думає так само [18, р. 241]. Проте В. Вільсон вирішив відправити до Мурманська американський військовий корабель. Капітан судна міг вступити у співробітництво в Мурманську, але мав утримуватися від будь-яких дій без отримання першочергових інструкцій зі Сполучених Штатів [18, р. 246].

Під час зустрічі послів США, Франції й Італії та французького, італійського й сербського військових аташе у Вологді 31 березня 1918 р., вони виступили проти співпраці із більшовицьким урядом, крім як на певних умовах. Послами відзначалось, що російські офіцери, призвані до Червоної армії, продовжують обиратися солдатами. У зв'язку з цим, доходилося до висновку, що така армія не зможе чинити успішний спротив

Німеччині. Посол США Д. Френсіс вважав, що у випадку виявлення німецького контролю в Росії, необхідно зробити заклик до російського народу та надіслати британські, французькі, американські, японські та китайські війська до Росії [13, р. 491].

3 квітня 1918 р. американський, британський і французький послы, їхні військові аташе і британський військовий представник прийняли спільну заяву. По-перше, послы вважали японську інтервенцію в Росію більш ніж необхідною для боротьби з Німеччиною. По-друге, інтервенція досягне ефекту, якщо матиме союзницький характер та більшовицький уряд погодиться на неї. По-третє, в представників союзників склалося враження, що більшовицький уряд може бути змушений прийняти японську інтервенцію. Послы, по-четверте, розглядали за доцільне підтримати співпрацю у справі реорганізації російської армії. Проте остаточне рішення відкладалося б до розгляду конкретних планів. З радянською владою мали бути проведені неофіційні перемовини щодо надання більшовиками певних гарантій. Вони передбачали згоду на японську інтервенцію, а також отримання громадянами та підданими союзницьких держав таких переваг, привілеїв й компенсацій, обіцяних Росією Німеччині за Брест-Литовським мирним договором [14, р. 111].

О 5-й ранку 5 квітня 1918 р. з висадки військ у Владивостоці розпочалася японська інтервенція в Росії. Приводом до неї послугувало вбивство трьох японців в магазині росіянами ввечері 4 квітня. У зв'язку з цим, дві роти японських вояків висадились з двох японських крейсерів і почали патрулювати місто. Японський віце-адмірал Т. Като повідомив британське та американське судна, що Японія має за мету виключно охорону життя та власності японських підданих [14, р. 100–101]. До японців того ж дня доєдналися 50 британських озброєних моряків для охорони британського консульства, які почали патрулювати вулиці довкола нього. 6 квітня японці висадили ще 250 бійців. Владивостоцька та Хабаровська ради виступили із протестом. Водночас Амурське земство та міський голова підтримували союзу інтервенцію, виступаючи лише проти односторонніх японських дій [14, р. 105].

Вранці 6 квітня помічник американського військового аташе Е. Рігз мав розмову із наркомом з військових справ Л. Троцьким. Останній очікував конфіденційної заяви від союзників, яка б прояснила цілі японців у Владивостоку. Адаже, на думку Л. Троцького, Японія перебувала у секретній домовленості із Німеччиною. Е. Рігз запропонував

участь американських та британських підрозділів, проте Л. Троцький заявив, що це має бути включене до союзної угоди. Тому помічник військового аташе рекомендував Військовому міністерству негайно сформулювати межі інтервенції, якщо буде вирішено провести її у Сибіру, й передати більшовицькому урядові. Інтервенція мала бути союзною замість японської, а одна дивізія Сполучених Штатів з тихоокеанського регіону мала б бути покликана до служби. Проте консул у Москві Д. К. Пул зауважував щодо пропозицій Е. Рігза, що незважаючи на прагнення досягти згоди із фактичним російським урядом, більшовики мали обмежений контроль над радами у Сибіру. Крім того, відзначалася необхідність в обережності при укладанні угод із «урядом, перебування якого при владі стає щодня більш непевним» [14, р. 104–105].

В. о. наркома закордонних справ Г. Чичерін заявив Р. Робінсу, що Росія знаходилася під важким враженням від висадки японських та британських військ у Владивостоці. На думку Наркомата закордонних справ, відкрито ворожі дії японців та британців, як вторгнення іноземних військ, були спрямовані проти радянської влади та могли мати надзвичайно негативний вплив на відносини між Радянською Росією та США. Єдиним виходом зі становища, яке склалося, Г. Чичерін бачив негайну евакуацію сил інтервентів та необхідність для США зробити певну заяву щодо ставлення американського уряду до інциденту у Владивостоці [14, р. 107].

Держсекретар Р. Лансінг попередив американського посла Д. Френсіса, про невживання будь-яких заходів без повного взаєморозуміння із союзницькими урядами та урядом Сполучених Штатів [14, р. 100]. Відповідаючи на більшовицькі заяви, посол Д. Френсіс зазначив, що «радянський уряд та преса надають надто важливого значення висадці цих морських піхотинців». На думку посла, вона не мала політичного значення, проте була поліцейськими попереджувальними діями японського адмірала під власною відповідальністю задля захисту життя та власності японців. Британські підрозділи висадились на прохання консула Великої Британії задля захисту консульства від можливих безладів. При цьому, американський та французький консули не звертались щодо цього, американські піхотинці не висаджувались, що демонструвало відсутність узгодженості дій між союзниками [14, р. 116–117].

Посол Д. Френсіс також повідомляв Держдепартамент про поставлені до радянського уряду запитання, чому більшовики евакуюють бое-

припаси зі складів Архангельська, не зважаючи на британські протести, і як такі дії співставні із відмовою від сплати боргів. Більшовицький уряд надавав відповідь, що запаси перевозяться до Москви, уральських і сибірських міст, а за кредити планується розрахуватись сировиною, однак радянський уряд потребував часу для організації ресурсів. Тим не менш, Д. Френсіс ще продовжував радити ігнорувати практики управління радянської влади, щоб більшовицький уряд був змушений запросити союзну допомогу і при вступі союзників до Росії вони зустріли запрошення більшовиків, а не відмову. В зв'язку з цим, посол пропонував надіслати залізничну місію до Вологди [15, р. 227–228].

Військово-морський міністр Дж. Деніелс 5 квітня повідомив президента В. Вільсона, що американський адмірал О. Найт не бачив загрози інтересам Сполучених Штатів у Владивостоці, тому не вважав за необхідне приймати якісь заходи. У відповідь на прохання В. Вільсона від 4 квітня відправити до Мурманська американський корабель, Дж. Деніелс зауважив, що американські судна, оперуючі в європейських водах, залучені до розвідки, патрулювання та конвоювання. Тому відправлення судна із ескорту морських транспортувань нашкодить службі. Однак якщо мова йде виключно про присутність з політичною метою, корабель може бути спрямованим [18, р. 263].

Президент В. Вільсон висловив 8 квітня міністру Дж. Деніелсу сподівання, що без принесення у жертву важливих цілей, буде залучено судно, яке змусить ставитись із повагою та забезпечить реальну взаємодію із союзниками у Мурманську. Таким судном виявився колишній флагман адмірала Дж. Девіса «Олімпія», який відправився із Маніли і прибув до Мурманська 24 травня [18, р. 290].

Висновки. Таким чином, після підписання Брест-Литовського миру адміністрація В. Вільсона припинила повністю заперечувати необхідність військового втручання країн Антанти до Росії, зокрема до Сибіру. Представники дипломатичного корпусу та військові аташе Сполучених Штатів розглядали можливість співпраці між Радянською Росією та США у військово-політичній сфері. Радянський уряд вів неофіційні перемовини щодо можливості отримання військової допомоги від Сполучених Штатів і союзників на випадок протистояння із Німеччиною та розірвання Брест-Литовського договору. Співпраця Мурманської ради із союзними силами у Мурманську за дозволом радянського уряду створила прецедент для розширення взаємодії. Однак пре-

зидент В. Вільсон заявляв, що США не визнавали підписаний більшовиками мирний договір, адже не визнавали більшовицький уряд де-факто.

Адміністрація В. Вільсона поставилася із сумнівом щодо намірів радянського уряду із використання більшовицьких військ, у підготовці яких більшовики запрошували взяти участь США і держави Антанти. Проголошення більшовицькою владою курсу на світову революцію та ідеологічна ворожість більшовиків до США й союзників також завадили налагодженню взаємодії. Держдепартамент отримував повідомлення про залучення більшовиками військовополонених Центральних держав до перебігу громадянської війни в Росії. Вивезення боєприпасів зі складів в Архангельську та Владивостоку також не оми-

нуло уваги представників Сполучених Штатів. Ця інформація викликала підозру Держдепартаменту в проницькій налаштованості більшовицького уряду й недовіру до нього.

Невдача у співпраці між Радянською Росією і союзниками з Антанти й США вела до розширення союзницької інтервенції до Росії. Президент В. Вільсон продовжував скептично ставитися до участі Японії в інтервенції на російському Далекому Сході. США не приєдналися до британсько-японської інтервенції до Владивостока, однак вона не була жорстко засуджена адміністрацією В. Вільсона. Рішення адміністрації В. Вільсона про розміщення американського військового корабля в Мурманську яскраво засвідчило прагнення США до узгоджених дій із державами Антанти.

Список літератури:

1. Городня Н. Д. Політика держав Антанти і США щодо державності України (1917–1919 рр.) : автореферат дис. ... канд. іст. наук / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 1996. 24 с.
2. Фісанов В. П. Програне суперництво (США та Австро-Угорщина у Центральній Європі в роки Першої світової війни). Чернівці : Золоті литаври, 1999. 261 с.
3. Churchill W. S. The World Crisis. The Aftermath. London : Thornton Butterworth Limited, 1929. 474 p.
4. Davis D. E., Trani E. P. The First Cold War: The Legacy of Woodrow Wilson in U.S. – Soviet Relations. Columbia : University of Missouri Press, 2002. 360 p.
5. Dunscomb P. E. Japan's Siberian Intervention, 1918–1922: 'A Great Disobedience against the People'. Lexington Books, Lanham, MD, 2011. xiii, 250 p.
6. Fic V. The Collapse of American Policy in Russia and Siberia 1918. Wilson's Decision not to Intervene (march–october 1918). N.Y. : Columbia Univ. press, 1995. 494 p.
7. Foglesong D. S. America's Secret War Against Bolshevism. U.S. Intervention and the Russian Civil War, 1917–1920. Chapel Hill, NC : University of North Carolina Press, 1995. 386 p.
8. Intervention. Cambridge Dictionary. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/intervention> (дата звернення: 24.05.2024)
9. Kennan G. F. Soviet–American Relations, 1917–1920: in 2 vol. Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1956–1958. Vol. 2. The Decision to Intervene. 1958. 541 p.
10. McFadden D. Alternative Paths: Soviets and Americans, 1917–1920. N.Y. : Oxford University Press, 1993. 448 p.
11. Morley J. W. The Japanese Thrust Into Siberia, 1918. Columbia University Press, 1957. 395 p.
12. Moffat Ian C. D. The Allied Intervention in Russia, 1918–1920: The Diplomacy of Chaos. London : Palgrave Macmillan, 2015. xiii, 317 p.
13. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States (FRUS). 1918. Russia: in 3 vol. Vol. 1. Wash.: Government Printing Office, 1931. lxxii, 754 p.
14. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States (FRUS). 1918. Russia: in 3 vol. Vol. 2. Wash.: Government Printing Office, 1932. lxxxii, 887 p.
15. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States (FRUS). 1918. Russia: in 3 vol. Vol. 3. Wash.: Government Printing Office, 1932. xlii, 330 p.
16. Papers relating to the Foreign Relations of United States. Lansing Papers. 1914–1920: in 2 vols. Vol. 2. Wash., D.C.: Government Printing Office, 1939–1940. 920 p.
17. Papers of Woodrow Wilson: in 69 vols. Ed. by A. S. Link. 1966–1994. Vol. 46. Princeton, N. J., 1984. xxvi, 682 p.
18. Papers of Woodrow Wilson: in 69 vols. Ed. by A. S. Link. 1966–1994. Vol. 47. Princeton, N. J., 1984. xxvi, 680 p.
19. Russian-American Relations. March, 1917–March, 1920. Documents and Papers. Ed. C. K. Cumming, W. W. Pettit. Harcourt, Brace and Howe, 1920. 375 p.
20. Sadoul J. Notes sur la révolution bolchévique: octobre 1917–janvier 1919. Editions De La Sirene, 1919. 465 p.
21. Ullman R. H. Anglo-Soviet relations, 1917–1921. V.1. Intervention and the War. Princeton, N.J.: Princeton Univ. press, 1961. xvi, 360 p.
22. Unterberger B. M. America's Siberian Expedition, 1918–1920. Durham, NC: Duke Univ. Press, 1956. 271 p.

Zatsepilo V.Ye. THE POSITION OF W. WILSON ADMINISTRATION TOWARDS THE INTERVENTION OF THE ENTENTE POWERS IN RUSSIA (MARCH – APRIL 1918)

The article is dedicated to highlight the position of W. Wilson administration towards the intervention of the Entente Powers in Russia from March 3rd 1918, when Soviet Russia concluded the Brest-Litovsk Peace Treaty, to April 5th 1918, when the British-Japanese intervention in the Russian Far East began.

The author analyzes the unofficial negotiations between the Bolshevik government and representatives of the United States and the Entente Powers regarding the intervention at the «invitation» of Soviet Russia. After the conclusion of the Brest-Litovsk peace treaty, the Soviet government was interested in cooperation with the United States and the Entente Powers in building up the Bolshevik army. The presence of military units of the Entente Powers in Murmansk was approved by the Bolsheviks. The placement of Japanese troops in Siberia became a subject of discussion between the United States and its Allies, as well as with the Soviet government. President W. Wilson was ambiguous about the possibility of Japanese intervention in Russia.

The United States and its Allies were found to be suspicious of the Soviet government's intentions to use the aid it requested. The State Department and the U.S. diplomatic corps in Russia were wary of the spread of German influence supported by the Bolsheviks and Soviet expansion. Suspicions of the United States and the Entente Powers regarding the pro-German attitude of the Bolsheviks were supported by reports of the Bolsheviks' involvement of Central Powers prisoners of war in hostilities during the Russian Civil War. U.S. representatives also negatively perceived the removal of military supplies from warehouses in Arkhangelsk and Vladivostok deep into Russia.

The administration of W. Wilson did not support the beginning of the British-Japanese intervention in the Russian Far East in April 1918, but did not protest against it. The United States sought to act in concert with its Allies, as evidenced by President W. Wilson's decision regarding the need for the presence of American naval forces in Murmansk.

Key words: *the United States, Soviet Russia, Woodrow Wilson administration, intervention, Entente, World War I.*